

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
C-uppsats

”Det är *såna* hjältar vi vill ha i det här landet!”

En analys av maskulinitet i Peter Birros dramatik, applicerad på den bild av maskulinitet som förmedlas i skolan

HT 2006

Författare: Sara Ternman

Handledare: Anna Nordenstam och Staffan Thorson

Innehållsförteckning

Inledning.....	3
Syfte och frågeställningar.....	3
Metod och material.....	4
Begränsningar.....	4
Disposition	5
Tidigare forskning	5
Teoretiska begrepp	7
Maskuliniteter i skolan	10
Analys.....	13
Män emellan.....	13
Faderskapet.....	14
Projektmakeri	17
Mansidealet – en diskussion.....	21
Avslutning	26
Källor och Litteratur.....	27
Otryckt material.....	27
Tryckt material	27

Inledning

Elverkets dramatikergrupp är en satsning från Dramaten för att få fram och spela ny svensk samtidsdramatik. En av de mest spelade av dessa pjäser är Peter Birros *Arbetarklassens sista hjältar*, som ingår i antologin *8 Elverkets dramatik*. Peter Birro (f. 1966) är såväl författare och poet som manusförfattare och dramatiker. Han debuterade 1992 med diktsamlingen *Det Oerhörda* (Häggelunds förlag) tillsammans med sin bror. Han har också skrivit manus till både långfilm och TV-serier, som *Hammarkullen* och *Kniven i Hjärtat*.¹ *Arbetarklassens sista hjältar* (2004) är Peter Birros första försök att skriva för teatern. Uppsättningen, som hade premiär på elverket 27 februari 2004 med Mikael Persbrandt och Börje Ahlstedt i rollerna blev en succé och åtföljdes av den fristående uppföljaren *Neil Armstrong var aldrig på månen* (2005).² Handlingen i *Neil Armstrong var aldrig på månen* utgörs av ett laddat möte mellan far, mor och dotter. Även handlingen i *Arbetarklassens sista hjältar* utgörs av ett laddat möte mellan far och son, där värderingar kring maskulinitet och klass belyses ur olika perspektiv. De båda karaktärerna i *Arbetarklassens sista hjältar* och fadern i *Neil Armstrong var aldrig på månen* hör ur ett klassperspektiv till en underordnad grupp – arbetarklassen, men ur ett genusperspektiv till en dominerande grupp – män.

Peter Birros dramatik är intressant att studera dels för att den har kommit till ur en aktiv satsning på nyskriven svensk samtidsdramatik och därför säger något både om den tid vi lever i och vilken dramatik som uppmuntras. Och dels för att de båda pjäserna förutom far och son relationen i *Arbetarklassens sista hjältar* också bygger på en jämförelse med en rad kända män, vilket aktualiserar frågan vilket mansideal som är det rådande i svensk dramatik idag. Det nyväckta intresset för maskulinitet avspeglar sig såväl inom svensk litteraturforskning, med verk som Forslids *Varför män?* (2006), som på Göteborgs teaterscen i uppsättningar som Studentteaterns *Kontrakt* av Ola Aurell och Teater Aktörs *S-men*.

Syfte och frågeställningar

Syftet med föreliggande uppsats är att analysera hur maskulinitet framställs i Peter Birros dramatik och förmedlas i skolan. Vilken idealbild av maskulinitet förmedlas av de båda

¹ <http://www.haggelundsforlag.se/forfattaredok/birro/Birro.htm>

² <http://www.dramaten.se>

karaktärerna Harald och Benny i *Arbetarklassens sista hjältar* samt karaktären Harald Strid i *Neil Armstrong var aldrig på månen?* Vilken bild av maskulinitet förmedlas i skolan? Och hur kan Birros dramatik appliceras på den bilden?

Metod och material

Analysen är en tematisk läsning, med fokus på maskulinitet, av Peter Birros dramatik. Den innefattar pjäserna *Arbetarklassens sista hjältar* som återfinns i antologin *8 Elverkets dramatik* och *Neil Armstrong var aldrig på månen*, som jag fått tillgång till tack vare Elverkets dramaturg Marc Mathiessen.

Begränsningar

Rubriken "Maskuliniteter i skolan", bygger på styrdokumentet samt artikeln "Coola killar pluggar inte" i vilken Margreth Hill studerar vilken relation pojkar på gymnasiet industriprogram har till skolan och maskulinitet. Hills artikel skildrar en liten del av alla de pojkar som idag läser på gymnasiet i Sverige och ger därmed ingen heltäckande bild för hur gymnasiepojkar i Sverige idag upplever relationen skola – maskulinitet. Då jag läser till gymnasielärare i svenska har jag enbart studerat de styrdokument som är relevanta för min kommande yrkesutövning, det vill säga skollagen, 1994 års läroplan för de frivilliga skolformerna samt kursplanen i svenska för gymnasiet.

Jag kommer i min analys uteslutande studera den skrivna texten³ och inte ta någon hänsyn till uppsättningen av föreställningarna. Teater som konstform är till sin natur komplex och flyktig, beroende av såväl sin tid som mötet med publiken. Den skrivna texten är dock något beständigt, som vi kan återkomma till en lång tid efter att den nedskrivits. Den är påverkad av den kontext och tid i vilken den är skriven, men kan av läsaren tolkas utifrån en helt annan kontext i en helt annan tid.

³ repliker och scenanvisningar

Disposition

Föreliggande uppsats inleds med en genomgång av den tidigare forskning som ligger till grund för den efterföljande litterära analysen. Därefter följer en granskning av vad som står om maskulinitet i styrdokumentet och i Margreth Hills artikel ”Coola killar läser inte”, under rubriken ”Maskuliniteter i skolan”.

I analysen av Birros dramatik kommer jag att undersöka maskulinitet utifrån tre relationer:

- Relationen till andra män, både levande och döda, för vilken jag redogör under rubriken ”Män emellan”
- Relationen till arbetet och hur den kan tillåtas vara viktigare än allt annat – under rubriken ”Projektmakeri”
- Relationen till faderskapet, utifrån både ett far- och ett sonperspektiv – under rubriken ”Faderskap”

Efter det följer en diskussion kring vilken idealbild av maskulinitet som förmedlas av de tre karaktärerna. Under rubriken ”Avslutning” knyter jag resultatet från analysen till bilden av maskulinitet i skolan.

Tidigare forskning

Det upplevs som om intresset, för att på teaterscenen gestalta olika aspekter av maskulinitet, har ökat. Men vilken bild av maskulinitet som gestaltas inom dramatiken är fortfarande ett utforskat område. Ambitionen med min uppsats är att utforska en begränsad del av forskningsfältets yta. De framtida möjligheterna att gräva djupare ter sig obegränsade. Som utgångspunkt och stöd för mitt resonemang och min analys använder jag mig av tillgänglig forskning om manlighet i litteraturen.

Maskulinitetsforskningen är en relativt ny och expanderande gren inom genusforskningen. Från att under 1970-talet ha fokuserat *mansrollen* har forskare som R.W. Connell med flera idag insett att genusvetenskap och maskulinitetsforskning är betydligt mer komplex än så och att det inte går att tala om *en mansroll*. Istället fokuserar den nyare forskningen på variationen inom genuskategorierna⁴ och hur maskuliniteterna är placerade i en större struktur⁵. Till grund för analysen ligger R.W. Connells maskulinitetsforskning, i synnerhet boken *Maskuliniteter* (1999). Connells forskning utgår till stor del från det

⁴ Connell, R.W. *Om Genus* (2002), övers. Charlotte Hjukström, (Göteborg 2003), s. 118

⁵ Connell, R.W. *Maskuliniteter* (1996), övers. Åsa Lindén (1996), (Göteborg 1999) s. 95

amerikanska samhället, vilket bitvis gjort det svårt att applicera hans teorier direkt på svensk samtidsdramatik. Där har den svenska forskningen om manlighet i litteraturen utgjort ett viktigt komplement. De senaste fyra åren har det utkommit tre svenska verk som problematiserar maskulinitet i litteraturen, förutom ovannämnda *Varför män?* av Torbjörn Forslid, publicerades 2002 Jacob Stabergs *Att skapa en ny man: C.J.L Almqvist och MannaSamfund 1816-1824* och 2005 Ola Holmgrens *Emigrant i moderniteten: Vilhelm Mobergs mansfantasier*. Några år äldre är Ronny Ambjörnssons *Mansmyter: Liten guide till manlighetens paradoxer* (1990) och den reviderade utgåvan *Mansmyter – James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabbar* som utkom 1999. Här undersöker Ambjörnsson hur ”det manliga” kommer till uttryck i en rad berättelser i den västerländska litteraturen. Både Holmgren och Staberg utgår i sina studier från ett författarskap, Mobergs respektive Almqvists. Holmgren vill med sin studie studera hur Mobergs bild av maskulinitet förändras på vägen från bondesamhället till den moderna svenska välfärdsstaten. Förändringen speglar en rad olika mansbilder och visar hur komplext begreppet maskulinitet är.⁶ Förutom resan från bondesamhället till den moderna välfärdsstaten speglas också Mobergs egen klassresa från bondeson till en av våra mest respekterade och lästa svenska författare samt mest spelade dramatiker.⁷ En klassresa som är jämförbar med den som Birro skildrar i sina båda pjäser. Harald i *Arbetarklassens sista hjältar* kommer från en arbetarklassfamilj men slutar som en framstående konstnär och Harald Strid i *Neil Armstrong var aldrig på månen*, som med sin arbetarklassbakgrund blir en framstående skådespelare på Dramaten. Stabergs studie utreder den nya mannen som Almqvist, genom sitt författarskap, bidrar till att skapa. Utgångspunkten är de texter som Almqvist skrev vid tiden för *MannaSamfund*⁸, vilka, för samfundsmedlemmarna, uppfattades som ”källan” för medlemmarnas erfarenhet.⁹

Torbjörn Forslid aktualiserar i sin bok *Varför män?* olika maskuliniteter i modern svensk litteratur. Även om både mansforskning och kvinnoforskning utvecklats ur samma bas, pekar Forslid på en väsentlig skillnad mellan de båda forskningsinriktningarna:

Om feministisk genusforskning vill ”avköna” kvinnan [...] har mansforskningen tvärtom ambitionen att ”köna” mannen, dvs. mer specifikt beskriva vilken typ av manlighet han representerar. [---] Nästan

⁶ Holmgren, Ola *Emigrant i moderniteten: Vilhelm Mobergs mansfantasier* (Stockholm/Stehag 2005), s. 18

⁷ Holmgren 2005:12

⁸ MannaSamfund (1817-1824), till vilket Almqvist var en av initiativtagarna, var sprunget ur Manhemsförbundet (1815-1823), bildat vid Arvid August Afzelius (1785-1871) privatgymnasium. Manhemsförbundet var ett homosocialt nätverk med syfte och inriktning på mannen. Verksamheten inriktade sig på utbildning av manliga egenskaper, som man ansåg var på väg att försvinna och som ansågs vara nödvändiga för samhället. (Staberg 2002:13/55)

⁹ Staberg, Jakob *Att skapa en ny man: C.J.L Almqvist och MannaSamfund 1816-1824* (Stockholm/Stehag 2002), s.13

all historieskrivning handlar ju om *männens* liv och verksamhet. Men då inte om männen i deras egenskap av just män utan som könsneutrala representanter för mänskligheten.¹⁰

Forslid skriver att mänskligheten traditionellt symboliserats av den vite västerländske medelklassmannen, med utgångspunkt i det och R.W. Connells konstruktivistiska synsätt problematiserar han maskulinitetens förändring över tid samt förhållande till klass, ålder, sexualitet och etnicitet, utifrån ett dussintal författare till exempel Sundman, Lindqvist, Guillou, Hemingway, Sundvall, Lindgren, Flygt, Myrdal, Ekelund med flera. Såväl författarna som deras romangestalter grupperas och problematiseras utifrån rubriker som ”Machomän om natten”, ”Att söka fadern” och ”Den åldrande mannen”. Syftet med Forslids undersökning är att problematisera maskulinitetens förändringar i modern svensk litteratur.

Teoretiska begrepp

Ett viktigt begrepp i uppsatsen är R.W. Connells **hegemonisk maskulinitet**¹¹, vilket handlar om relationerna mellan de olika formerna av maskulinitet och är förknippat med kulturell dominans i samhället i helhet och är en del av genusordningen med manlig dominans och kvinnlig underordning. Connell definierar begreppet som ”den konfiguration av genuspolitik som innehåller det för tillfället accepterade svaret på frågan om patriarkatets legitimitet.”¹² Eller med andra ord en idealbild av en manlighet som varierar efter situation, som både kan avbrytas och avbryta sig själv, alltså något historiskt föränderligt. I Connells diskussion kring hegemonisk maskulinitet är klassperspektivet underordnat genusperspektivet, vilket innebär att de mäktigaste inte behöver vara desamma som de mest iögonfallande bärarna av hegemonisk maskulinitet.¹³ Även om han också påpekar att man inte kan förstå hur arbetarklassens maskulinitet bildas om man inte lägger full vikt vid både klass- och genuspolitiken.¹⁴ Begreppet hegemonisk maskulinitet användes till en början i studier av skolan för att förstå spelet i klassrummet, pojkars motstånd till skolan samt deras inbördes

¹⁰ Forslid, Torbjörn *Varför män? Om manlighet i litteraturen*, (Stockholm, 2006), s. 14-15

¹¹ Connell 1999:101

¹² Connell 1999:101

¹³ Connell 1999:101

¹⁴ Connell 1999:99

konflikter. Men har från mitten av 1980-talet till början av 2000-talets utvecklats till ett ramverk för forskning och debatt om män och maskulinitet.¹⁵

Begreppet har dock fått kritik från olika håll. I ”Des/orienterade maskuliniteter. Kroppar, känslor och rädsla”, skriver Victor Seidler att Connell i sin publicerade forskning förblir ”fast i en genus- och maktcentrerad tolkningsram som utgår från att män fortfarande kan ta privilegier och möjligheter för givna som förnekas kvinnor.”¹⁶ Seidler anser att resonemanget kan vara bra som en påminnelse om de patriarkala strukturer som fortfarande finns, men att det riskerar att osynliggöra de skillnader som finns mellan olika generationer. Dessutom ska vi vara försiktiga med att acceptera den dualism, där kvinnoförtrycket ses som strukturellt medan mäns lidande ses som personligt, som genomsyrar Connells arbeten. Vidare konstaterar Seidler att vi genom Connells arbete uppmanas att ”betrakta män som representationer av maskuliniteter, besläktade med varandra genom maktrelationer. [Och att] [d]etta tenderar att förstärka uppfattningen om att maskuliniteter uteslutande kan studeras som maktförhållanden.”¹⁷ Och att vi därmed ”försvårat analysen av förhållandet mellan kroppar, rädslor och känsloliv.”¹⁸ Jag kan instämma i att Connells diskussion kring hegemonisk maskulinitet till stor del bygger på en maktaspekt, men har svårt att se att det skulle utesluta ”analyser av förhållandet mellan kroppar, rädslor och känsloliv”.

Seidler är, som sagt, inte den enda som kritiserat begreppet hegemonisk maskulinitet. I artikeln ”Hegemonic masculinity *Rethinking the concept*” (2005) bemöter Connell tillsammans James W. Messerschmidt delar av den kritiken. De anser att det inte är konstigt att begreppet kritiserats dels eftersom det utvecklats från att röra ett specifikt område till att omfatta maskulinitet i alla möjliga kontexter och dels eftersom det hänt mycket inom såväl genus- som mansforskning sedan begreppet myntades i mitten av 1980-talet.

Genus är för Connell ”social praktik som hela tiden refererar till kroppar och det kroppar gör och som existerar därför att bilogin inte bestämmer det sociala.”¹⁹

Maskulinitet används parallellt med manlighet för att belysa ett konstruktivistiskt synsätt med genus som kulturell konstruktion. För att förtydliga variationen inom genuskategorierna kommer begreppen ibland stå i pluralis.

¹⁵ Connel, R.W. och Messerschmidt, J., ”Hegemonic masculinity *Rethinking the concept*”, i *Gender & society*, 2005(19):4, s. 809-828

¹⁶ Seidler, Victor ”Des/orienterade maskuliniteter. Kroppar, känslor och rädsla” sid. 13 i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1-2 2004 s. 11-26

¹⁷ Seidler 2004:13

¹⁸ Seidler 2004:14

¹⁹ Connell 1999:96

Birros dramatik består av de två **pjäserna** *Arbetarklassens sista hjältar* och *Neil Armstrong var aldrig på månen*. Termen pjäs ska inte förvecklas med uppsättning eller dramatisk text utan hänvisar till den text bestående av dialog och scenanvisningar som dramatikern nedskrivit.

Maskuliniteter i skolan

Utgångspunkten för Connells maskulinitetsforskning är hur maskuliniteterna är placerade i en större struktur²⁰, en sådan struktur är skolan. Strukturen skolan styrs på en teoretisk nivå av styrdokumentet, bestående av skollag, läroplan och kursplaner. I läroplanen formuleras skolans värdegrund och uppgifter. Läroplanen uttrycker också vilka krav staten ställer på skolan, vilka krav skolan ställer på eleverna samt vilka krav eleverna kan ställa på skolan. Skolan har, enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna, kapitel 1.1 uppgiften att förmedla och förankra de grundläggande värden som vårt samhälle vilar på. Men vilken bild av maskulinitet är det som förmedlas och ska förmedlas i skolan? Styrdokumentet behandlar inte den frågan. I skollagen står enbart att läsa att alla elever oavsett en rad olika faktorer, däribland kön, skall ”ha lika tillgång till utbildning i det offentliga skolväsendet”²¹, samt att alla som verkar inom skolan skall ”främja jämställdhet mellan könen”²². Att begreppet *kön* används, istället för det numera brukliga genus kan förklaras med att Skollagen är författad 1985 och att *genus* då inte var ett vedertaget begrepp. Skollagens skrivningar om kön är tämligen generella och oproblematiserade men ändå acceptabla. Kursplanens²³ behandling av kön lämnar fler frågetecken. Utbildningen i ämnet svenska ska enligt kursplanen ”stärka den personliga och kulturella identiteten, [...] [f]ör den personliga identiteten [...] har språket stor betydelse. Språket speglar likheter och skillnader mellan människor, deras personlighet, bakgrund, kön och intressen.”²⁴ Med andra ord talar vi olika språk beroende på vilket kön vi har. Språket, som speglar skillnader mellan könen, är en viktig del av identiteten som skolan ska bidra till att stärka. Läst på detta sätt skall skolan, enligt kursplanen, bidra till att stärka skillnaderna mellan flickors och pojkars språk.

Gunilla Molloy lyfter i sin studie, *Att läsa skönlitteratur med tonåringar* (2003), istället det faktum att ”eftersom uppfattningar om vad som är ”kvinnligt” och ”manligt” är konstruktioner och därmed också förändliga, kan skolan bidra till en förändring.”²⁵ Läsning av skönlitteratur kan antingen bidra till den förändringen eller bidra till att stärka de traditionella uppfattningarna. Men vad händer när bokläsning anses vara en så ”kvinnlig” syssla att de manliga eleverna inte ens vill befatta sig med den?

²⁰ Connell 1999:95

²¹ Skollagen 2§, Utbildnings- och kulturdepartementet (1985)

²² Skollagen 2§

²³ i svenska för gymnasieskolan, www.skolverket.se

²⁴ Kursplanen i svenska för gymnasieskolan, Ämnets syfte

²⁵ Molloy, Gunilla *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, Lund (2003)

Margreth Hill har under tre år följt pojkar med arbetarklassbakgrund på gymnasiets industriprogram. Hon redogör för sina erfarenheter i artikeln "Coola killar pluggar inte" i *Ord & Bild* 3-4 2006. Majoriteten av pojkarna hon följt vill bli arbetare, deras föräldrar jobbar inom industrin eller i serviceyrken. Hur stämmer dessa pojkars bild av maskulinitet överens med den bild som skolan förmedlar? Hill skriver att många av de pojkar hon studerade inte var intresserade av att spela med i "skolspelet", som går ut på att man frågar svarar och diskuterar, inte för att man har faktiska frågor och svar som man vill resonera kring utan för att överföra eller kontrollera kunskap. De hade istället fullt upp med att vara coola, och manliga på ett machoinspirerat sätt. Dessa kallar hon för "machokillar".

Enligt Connell har skolan en roll i skapandet av maskulinitet, då den rangordnar både kunskaper och elever. De elever som är duktiga i skolan går vidare till välbetalda jobb och höga positioner inom näringslivet (om de har rätt etnisk bakgrund) – det vill säga positioner med hög hegemonisk maskulinitet.²⁶ Hill skriver vidare att för pojkarna på industriprogrammet hör pluggande ihop med femininitet. Enligt Connell räknas allt som kan härröras till femininitet till underordnade maskuliniteter.²⁷ De som pluggade stämplades som "plugghästar" - vilket ansågs omanligt – av "machokillarna".

I Hills artikel står också att läsa att det är inom gruppen "plugghästar" man finner klassresenärerna, deras syn på utbildning är mer positiv. De ser skolan som ett medel för att ge dem ökade livsmöjligheter. "Plugghästarna" skiljde ut sig själva från machokillarna genom att göra åtskillnad i värde på tankearbete och kroppsarbete. De ansågs sig kunna tänka själva till skillnad från "machokillarna" som därmed var utlämnade åt kroppsarbete.

Hill fann, förutom "machokillar" och "plugghästar", även "entreprenörer". Entreprenörerna deltog gärna i nyttoinriktade projekt på skolan, som till exempel en dataklubb, för att samla på sig praktiska erfarenheter inför det kommande arbetslivet. Slutsatsen Hill drar blir ändå att de flesta av pojkarna på industriprogrammet ger uttryck för ett mansideal hämtat från arbetarkulturen, där kroppsarbete ses som manligt och intellektuellt arbete ses som kvinnligt. De har en pragmatisk syn på arbete och vill arbeta för att tjäna pengar, inte för att förverkliga sig själva. Arbetet behöver inte vara stimulerande eller utvecklande, det är viktigare att arbetskamraterna är roliga. Administrativt arbete pratar många av pojkarna om med avsmak. Och att:

Det finns många olika uttryck för maskulinitet som konstrueras utifrån sociala och kulturella förutsättningar; klass och etnicitet. Dessa olika uttryck existerar inte sida vid sida på något enkelt sätt. Några dominerar, några har

²⁶ Connell 1999:101

²⁷ Connell 1999:102

hög status, alltid eller i vissa sammanhang, medan andra är underordnade eller marginaliserade. Maskulina mönster är individuella, men de har kollektiva uttrycksformer i kulturer och institutioner. De definieras kollektivt och bekräftas av institutioner som skolan.²⁸

Hills artikel visar på komplexiteten i skolans uppgift. Och det svåra att styra över vilka värden som faktiskt förmedlas i skolan. Vad eller vem bestämmer vilka bilder av maskuliniteter som förmedlas i skolan? Är det styrdokumentet eller lärarna eller kanske ”plugghästarna”, ”entreprenörerna” och ”machokillarna”? Dessa frågor kommer inte att besvaras inom ramen för föreliggande uppsats, men är ändå värda att lyfta fram. Att eleverna under sina första skolår nästan uteslutande möts av kvinnliga lärare förstärker ytterligare bilden av pluggande och läsning hör ihop med femininitet. Av 93 873 tjänstgörande lärare i grundskolan läsåret 2005/06 var 74,2 % kvinnor²⁹. Hade det funnits separat statistik från barnens start i förskolan till och med år fem är min erfarenhet att den procentsatsen skulle ha varit markant högre. I ett för mig känt fall från en F-5 skola i en av Stockholms förorter är bara fyra av totalt 150 anställda, män; rektorn, intendenten, trä- och metallslöjdläraren samt vaktmästaren. Värt att beakta är också att samtliga av de manligt tillsatta tjänsterna i ovanstående exempel är relaterade antingen till kroppsarbete eller till ledande positioner.

Hills artikel rör bara relationen mellan människor. Men genus skapas inte bara i mellanmänniska relationer utan också i relation till exempelvis fantasifigurer och romangestalter³⁰. Så länge läsning betraktas som något feminint som många av eleverna inte vill befatta sig med, eftersom det riskerar hela deras manliga identitet, utestängs de från den typen av relationer. Forslid citerar i *Varför män?* till Jan Guillous resonemang kring varför hans roman *Ondskan* skulle kunna fungera som en introduktion till litteraturen för dem som anser att bokläsning är något feminint: ”Många män uppfattar bokläsande som omanligt. En roman om män och om extremt våld anses dock mindre omanlig än andra böcker.”³¹ På samma sätt anser jag att Birros dramatik skulle kunna vara en introduktion till både bokläsande och teater.

²⁸ Hill, Margreth "Coola killar pluggar inte" sid. 111, i *Ord & Bild* 3-4 2006

²⁹ www.scb.se/statistik

³⁰ Connell 1999:101

³¹ Forslid 2006:80

Analys

”Arbetarklassen sista hjältar” inleds med att Harald, en nedgången man i 70 årsåldern under det att han visslar på Internationalen förbereder sin hängning i sin slitna ateljé/hem. Han har förlorat hörnstenarna i sin identitet: känslan för sin klassbakgrund och lusten att måla. Ett envetet ringande på dörren avbryter honom dock. In kommer hans småkriminelle, drogmissbrukande son, Benny, sjungandes på ”Med en enkel tulipan...”. Han har kommit för att, som han tror, gratulera sin far på 70 årsdagen. Det visar sig snart att Haralds födelsedag var för nästan två veckor sedan och att han då fyllde 71 år. Som läsare förstår man att det var längesen, kanske mycket längesen de två senast möttes. Det blir ett laddat möte mellan far och son där brustna ideal, svek och längtan efter tillhörighet skapar två bilder av maskulinitet.

I *Neil Armstrong var aldrig på månen* möter vi Harald Strid, en kort och bastant man i 60-årsåldern (som inte är samma Harald som i *Arbetarklassens sista hjältar*) och hans familj, frun Inga och dottern Katarina. Vi befinner oss i Haralds loge på Dramaten, en och en halvtimme innan premiären på *Dödsdansen*, i vilken Harald spelar kaptenen, den sista av stora roller som han vill göra innan han slutar. In kommer, helt oinbjudna, först hans fru Inga och därefter deras dotter Katarina. Det blir upptakten till ett laddat möte där Haralds svek, längtan efter bekräftelse och ibland tvivelaktiga prioriteringar skapar en komplex bild av maskulinitet.

För att försöka bringa klarhet i det stundtals förvirrande faktum att Peter Birro valt att kalla sina båda huvudkaraktärer för Harald kommer jag hädanefter benämna Harald i *Arbetarklassens sista hjältar* för bara Harald medan Harald i *Neil Armstrong var aldrig på månen* kommer att benämnas med både för- och efternamn – Harald Strid.

Män emellan

Genus skapas genom relationer. I *Neil Armstrong var aldrig på månen* råder till en början en förvirring kring karaktärernas inbördes relationer, men ganska snart förtydligas att det handlar om far, mor, dotter och en bortgången son. Harald Strids relation till familjen spelar en avgörande betydelse för vilken bild av maskulinitet som förmedlas. De relationer han har prioriterat har dock rört teatern och de, i första hand män, som verkar och har verkat där. Harald Strid jämför också sin insats på teatern med Neil Armstrongs månlandning: ”[...] – att

skådespelaren och astronauten i grunden har samma uppgift – att vara en representant för hela mänskligheten [...]”.³²

Arbetarklassens sista hjältar gestaltar ett samtal mellan far och son, Harald och Benny. Att det rör sig om far och son klargörs i pjäsens inledningsskede. Pjäsen rör i första hand relationen mellan Harald och Benny, men genom deras samtal får vi också inblick i mängd andra relationer som de båda männen har till levande och döda, verkliga och fiktiva män. Alla dessa relationer bidrar till skapandet av genus. Bara vid ett fåtal tillfällen refererar Harald eller Benny till någon kvinna, i de allra flesta fall bygger jämförelserna på relationer till andra män.

Relationen man–man är signifikativt för mansforskningen, medan feministisk forskning ofta fokuserar på relationen mellan kvinna och man. Att män i första hand relaterar till andra män är, enligt Forslid, ett tecken på kvinnors underordning och mäns dominans genom historien.³³ När det handlar om konsten verkar det dock inte haft någon betydelse för Harald om dem som bedömt hans konstnärskap varit kvinnor eller män. Liksom det för Harald Strid inte har varit betydelsefullt om de som bedömt hans skådespeleri varit kvinnor eller män. Huvudsaken för de båda har istället varit att kritikerna och publiken hyllat dem. Däremot bygger båda två en stor del av sin identitet på jämförelser med andra framgångsrika män.

Faderskapet

Vi vet lite om Haralds, Bennys och Haralds Strids barndom eller bindningsfas³⁴ i den hegemoniska maskuliniteten. Däremot är det tydligt att både Harald och Benny saknar/saknat en känsla av tillhörighet och bekräftelse. Trots att Harald haft en omhändertagande och närvarande mor har hans fars frånvaro tydligt präglat hans liv, vilket är en tematik som dominerat de senaste decenniernas diskussion, till skillnad från 1800- 1900-talets litteratur där sonens revolt mot en patriarkal far varit ett viktigt motiv.³⁵ Modern har kunnat uppfostra Harald och berätta för honom hur han bör vara och vad han bör göra, men frånvaron av en manlig förebild har skapat en lucka, en otillfredsställelse i Haralds identitet som han försöker åtgärda genom bekräftelse från omvärlden. Enligt Benny är det också Haralds mor som ligger till grund för hans konstnärskarriär:

³² Birro, Peter *Neil Armstrong var aldrig på månen* (2005), Dramaten, Stockholm, s. 69

³³ Forslid 2006:15

³⁴ ”den stund då pojken tar sig an det hegemoniska maskulinitetsprojektet som sitt eget” enl. Connell 1999:146

³⁵ Forslid 2006:54

BENNY:

Du har ju byggt hela din jävla karriär på din arbetarmorsa och hennes skurknän och svällande återbräck.[---] Din morsa har ju för fan legat på sina bara knän i målning efter målning och skurat dig ända in i svensk konsthistoria.”³⁶

Den frånvarande fadern visar sig sedan gå i arv. Trots den otillfredsställelse som faderns frånvaro skapat i Haralds liv har inte han funnits där för Benny, liksom Benny i sin tur inte funnits närvarande i sin sons liv. Fenomenet att den manliga frånvaron och den bristande kontakten mellan far och son överförs från släktled till släktled och skapar en ömsesidig ensamhet har även Forslid noterat i sin läsning av Peter Kihlgårds *Anvisningar till en far*.³⁷ Icke-kontakten mellan far och son leder till att mötet mellan Benny och Harald inte utvecklas till en far-sonrevolt med syfte att nå självständighet utan istället till en ömsesidig längtan efter att känna tillhörighet. ”För sönerna i dagens samhälle handlar det alltså inte om att göra uppror mot en sträng patriarkat och därigenom vinna självständighet. Snarare måste de eftersöka och bemöda sig förstå en undflyende fadersgestalt.”³⁸ Om det är det sökandet och försöket till förståelse som är den primära anledningen att Benny söker upp Harald efter så många år eller om det är behovet av pengar ska jag låta vara osagt. Klart är däremot att Benny genom detta sista besök hos Harald kommit närmare en förståelse av fadern. Från att de i början av mötet befinner sig på olika våglängd, där Harald analyserar och reflekterar över tillvaron, utan att nå fram till Benny som bara slår ifrån sig sin fars tankar:

HARALD:

Jaa... Jag har ju alltid sett tillvaron som en stor mosaik... som vi lägger med våra liv. Allting vi gör... alla känslor, tankar... allting blir bilder i den där mosaiken. Men vi kan aldrig se vad bilden föreställer... vi står för nära... men vi kan ju kanske ana att vissa delar är vackrare än andra. Men när man blir gammal, vet du... då händer nåt inom en... nåt som gör att man åtminstone kan ta några steg tillbaka... och betrakta en liten del av mosaiken.

BENNY:

Hur ser den ut då? Blir det nåt mästerverk?

HARALD:

Det är väldigt fascinerande, ska jag säga dig... och lite skrämmande också, måste jag erkänna... för det ser ju aldrig ut som man tänkt sig. Den del som man la med sån lätthet... som kändes så rätt... och naturlig... den kan vara ful eller motbjudande. Och en annan del... som man jobbade med under stor smärta eller förvirring, den lyser emot en som svart guld. Man kan nästan inte tro att det är man själv som har lagt

³⁶ Birro, Peter *Arbetarklassens sista hjältar*, i 8 *Elverkets dramatik Åtta nya pjäser från elverket/dramatens dramatikergrupp* (Stockholm, 2004) s. 185

³⁷ Forslid 2006:60

³⁸ Forslid 2006:54

den... att man varit mäktig att skapa någonting så vackert. Men det är inte förrän i dödsögonblicket som vi får se *hela* bilden på avstånd. I plötslig blyxtbelysning så står vi där framför våra livsverk... och darrar när vi upptäcker vilka vi egentligen varit.

BENNY:

I så fall kommer min mosaik att se för jävlig ut!³⁹

Till att de möts i Bennys sista replik till sin far innan Harald dör: ”Jag tror din mosaik blir ett mästerverk, farsan.”⁴⁰ I den avslutande scenen förverkligar Benny Haralds historia om stölden av Chaplins lik, då han grävt upp urnan med sin pappas största idols aska – Fred Åkerström.

Harald Strid har, vad vi förstår, vuxit upp med båda sina föräldrar och kommer liksom Benny och Harald från en arbetarklassbakgrund. Även i Harald Strids uppväxt var det dock modern som var den handlingskraftiga och omhändertagande. När Harald Strid kom in på scenskolan hade hans pappa inga pengar att ge honom när han skulle ut och fira med sina nya klasskamrater. Han blev rädd att han var tvungen att stanna hemma eftersom han inte kunde gå på krogen utan pengar. Harald Strids mamma såg då till att låna pengar av en granne, vilket ledde till att hon i flera veckors tid fick tvätta grannens kläder för att betala tillbaks skulden.⁴¹ Motsvarande position har Harald Strid haft i sina barns, Katarinas och den nu avlidna sonen Daniels, liv. Trots att han hela tiden levt tillsammans med barnens mor Inga, så är det Inga som varit den handlingskraftiga och omhändertagande modern, medan Harald Strid vikt sitt liv åt teatern. Rollerna i Harald Strids och Ingas äktenskap är stereotypt manliga respektive kvinnliga. Medan Inga åsidosatt sin karriär för att ta hand om hem och barn, har Harald gjort motsatt prioritering. Birro gestaltar härmed ett vanligt problem i svenska familjer idag: Problemet med mer eller mindre frånvarande fäder är så stort i Sverige idag att Forskningsrådet för Arbetsliv och Sociala frågor avsatt pengar till forskningsprojektet *Betydelsen av manliga förebilder – om socialtjänstens insatser för ensamstående mödrar med söner*.⁴² Han var inte med sin fru Inga på sjukhuset när hans son dog, för då spelade han *Fadren* på Dramatens stora scen. Han har inte varit med Inga och hälsat på Katarina på det behandlingshem hon, på grund av sitt narkotikamissbruk och sina depressioner, vårdas på, för då repeterade han *Dödsdansen*. Han har inte heller förstått att hans dotter, innan hon kom till honom på teatern, gjort en abort, för då förberedde han sig inför premiären av *Dödsdansen*. Och han har inte förstått att det var för att genomföra aborten som Katarina hade permission

³⁹ Birro 2004:173

⁴⁰ Birro 2004:228

⁴¹ Birro 2005:47f.

⁴² Bäck-Wiklund, Margareta m. fl. *Den dolda könsdiskursen mödrar, söner och frånvarande fäder* (Göteborgs universitet 2003)

från behandlingshemmet utan trodde i sin självcentrering att det var för att kunna komma och se hans premiär.

Projektmakeri

Harald Strid har med andra ord vikt sitt liv åt teatern på bekostnad av fru och barn och även om hans fru inte lämnat honom, gör det honom ensam. Fokuseringen på teatern gör honom jagcentrerad. Om det är jagcentreringen som fått honom att fokusera på teatern och därmed gjort honom ensam eller om det är ensamheten som fått honom att fokusera på teatern och därmed gjort honom jagcentrerad är svårt att avgöra. Om detta skriver Ambjörnsson: ”Ensamheten och isoleringen tar sig ibland uttryck i en inriktning på det egna jaget, vilket framstår som det projekt vari mannen är inbegripen. Mannens främsta uppgift blir, sedd i detta perspektiv, att skapa sig själv.”⁴³ Utifrån det blir slutsatsen att det handlar om en cirkelrörelse där det ena ger det andra. Det finns en tydlig ironi i att det i första hand genom framträdande roller i Strindbergs pjäser som Harald Strids jagcentrering yttrat sig, då Strindberg själv framstår som mycket jagcentrerad i sitt författarskap. I synnerhet i hans självbiografiska verk som, *Tjenstevinnans son* (1886) och *En dåres försvarstal* (1886-87), men också i *Giftas II* (1885), där den svartsjuketragedi som präglade hans eget äktenskap med Siri von Essen lyser igenom, ett tema han sedan upprepar i flera verk. Det är överhuvudtaget svårt att skilja Strindbergs liv från hans texter, då texten även kommit att omfatta myten om Strindbergs liv.⁴⁴

Dagen under vilken handlingen i *Neil Armstrong var aldrig på månen* utspelar sig, har Harald Strids fru kommit till teatern för att be honom att sluta spela. Under spelperioden av den senaste uppsättningen, *Lång dags färd mot natt*, drabbades han av hjärtinfarkt på scenen.⁴⁵ Inför uppsättningen av *Dödsdansen* har han förfalskat ett friskhetsintyg till regissören, eftersom hans läkare vägrade att skriva på det. Inga vet läkaren inte ville skriva på något friskhetsintyg och vill därför att han ska avstå från att gå upp på scenen ikväll till förmån för några friska år tillsammans med henne innan han dör. Hon säger till och med till honom att han får välja – ”teatern eller vårt äktenskap”⁴⁶. Konklusionen blir dock att han vägrar ge upp rollen som kaptenen i *Dödsdansen* trots att Inga hotar med att

⁴³ Ambjörnsson, Ronny *Mansmyter – James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabbar* (1990) rev uppl. (Stockholm 1999), s. 14

⁴⁴ Hägg, Göran, *Den svenska litteraturhistorien*, Stockholm 1996

⁴⁵ Birro 2005:15

⁴⁶ Birro 2005:26

lämna honom om han genomför kvällens föreställning. Harald Strid har hamnat inför det som Henning Mankell i en debattartikel i *Aftonbladet* beskriver som en stor rädsla; ”att min hjärna, mitt medvetande, min kreativitet förblir stark, men kroppen så svag att jag inte kan använda mig av mitt skapande.”⁴⁷ Mankell beskriver vidare åldrandet som ”epilogen” och döden som ”ridån som går ner” eller ”ljuset på scenen som släcks”⁴⁸ Metaforer som blir bokstavliga i Harald Strids fall. Skulle hans kropps åldrande stå i vägen för denna hans sista stora drömroll släcks hans ljus, inte bara på Dramatens- utan även på hans livs scen. Inte ens när hans dotter får en psykos på toaletten i hans loge, tio minuter innan föreställningen och han lovar att stanna hos henne, så ställer han in föreställningen. Teatern är Harald Strids ”projektmakeri”, ingenting betraktas, i Haralds Strids ögon, som viktigare än det. I Ronny Ambjörnssons *Mansmyter* (1999) står att läsa om mannens förkärlek för storslagna projekt och att detta projektmakeri gör mannen både blind och döv för omgivningens krav, vilket riskerar att leda till ensamhet och utanförskap.⁴⁹ Forslid anser att mäns behov av att bli sedda och bekräftade av andra män, för män kan framstå som lika betydelsefullt som en kärleksrelation.⁵⁰ I Harald Strids fall verkar det som om den bekräftelsen till och med betyder mer än relationen till fru och barn. Även om törsten efter bekräftelse inte ställt honom utanför gemenskapen med familjen ännu så hotar den i allra högsta grad att göra det nu. Huruvida han faktiskt lämnas av Inga i slutscenen eller ej står öppet för läsaren eller betraktaren att tolka. Att det är Harald Strids och Haralds världar som är de centrala i de två pjäserna förstärks av att det i Haralds Strids loge respektive Haralds ateljé som handlingarna utspelar sig.

I *Arbetarklassens sista hjältar* är Harald, förstår vi i ett tidigt skede av pjäsen mycket ensam. Trots att Benny gratulerar honom två veckor försent är han ändå den förste som gör det.⁵¹ Dessutom visar det sig att både Benny och Harald firat julafton ensamma⁵², vilket torde vara sinnebilderna för ensamhet i Sverige idag. Benny blir förvånad över sin fars ensamhet:

BENNY:

Vadå? Du måste väl ha en massa vänner och kollegor som du sitter uppe och super och snackar skit med hela nätterna? Va?

HARALD:

Dom flesta av mina vänner har hunnit dö vid det här laget.

BENNY:

⁴⁷ Mankell, Henning i debattartikeln ”Att bli gammal är bara skit...” publicerad i *Aftonbladet* 2003-03-18

⁴⁸ Mankell 2003

⁴⁹ Ambjörnsson 1999:13f

⁵⁰ Forslid 2006:12

⁵¹ Birro 2004:167

⁵² Birro 2004:168

I see.

HARALD:

...och dom som fortfarande lever har väl nog av sitt eget. Men det är lika bra det. Jag har upptäckt att det är mycket intressantare att läsa om människor än att träffa dom. Och om jag nån gång skulle längta efter lite mänsklig värme så behöver jag bara ställa mig på 4:ans buss under rusningstrafik, så får jag så mycket kroppskontakt jag behöver för en månad, minst!⁵³

De vänner Benny räknade med att Harald umgicks med var de han träffat genom konsten men det är just konstnärskapet som orsakat hans ensamhet. Till skillnad från Harald Strid är det inte Haralds kroppliga funktioner som nu hindrar honom från att utöva sin konst, han har istället helt förlorat inspirationen och lusten att måla. I och med att han förlorat lusten att utöva det som tidigare betytt allt för honom, har han också förlorat lusten att leva. Det visar hur nära förbundet en mans projektmakeri är med hans liv. Haralds konstnärskap är hans projektmakeri. Han har offrat fru och barn, det vill säga det vanliga livet och den normala gemenskapen med människor, för konsten.

HARALD:

Din mor brukade alltid säga: ”Du har jordaxeln nerkörd i bröstkorgen, Harald.” Jag tyckte om när hon sa så där. Jag tycker det låter vackert. Men hon menade förstås bara att jag var en jävla egoist som sket fullständigt i alla andra. Det är nog sant. Det enda som var viktigt för mig... det var att få måla... att få göra mig ett namn som man sa på den tiden.⁵⁴ [---] Mina motiv. Det är nog dom enda människor som varit riktigt verkliga för mig. Som blivit verkliga... när jag målat dom⁵⁵

Harald utgör sinnebilderna för ”bra-karl-reder-sig-självmytten” och förnekar att han skulle längta efter någon gemenskap. Han påstår sig vara nöjd med sina böcker och trängseln på bussen. Jag tvivlar dock på det. Om han vore tillfreds med tillvaron så skulle han inte vilja lämna den, genom att ta sitt liv. Forslid anser att det hos många män, både i verkligheten och i litteraturen, finns en längtan efter gemenskap och samhörighet: ”Kärleksrelationen mellan man och kvinna är givetvis central. Lika betydelsefull framstår emellertid samvaron med andra män i olika manliga grupper.[...]i grunden handlar det om mäns behov av att bli sedda och bekräftade av andra män”⁵⁶ Det umgänget som konsten gav Harald och som Benny minns från när han var liten⁵⁷, förstår vi ganska snart handlade om bekräftelse och respekt från kollegorna och omvärlden:

⁵³ Birro 2004:174f

⁵⁴ Birro 2004:176

⁵⁵ Birro 2004:178

⁵⁶ Forslid 2006:12

⁵⁷ Birro 2004:174

HARALD:

Jag mår fortfarande illa när det står något i tidningen om en kollega, till exempel. Det kan vara vem som helst... en vän till och med... Det spelar ingen roll. Om han eller hon får beröm eller uppmärksamhet, det må vara välförtjänt eller inte, så hugger det till som fan i bröstet på mig.⁵⁸

En liknande relation till sina kollegor har Harald Strid. Enligt Inga berömmar han bara de skådespelare som är döda eller sjuka och inte längre kan konkurrera med honom om publikens och kritikernas gunst:

INGA:

Kommer du inte ihåg att så länge Keve [Hjelm] var i livet så avskydde du hans skådespeleri? Du blev rasande när folk talade väl om honom. [-- -] Men så fort han gick och dog så kunde du inte sluta tala om för hela världen vilken lysande skådespelare han varit. [---] Det var likadant med Ernst Gunther [...] Allan Edvall...⁵⁹

Det finns här en tydlig likhet mellan Harald och Harald Strids relation till sitt projektmakeri och sin syn på konkurrens. Både har försummat sina familjer och för båda är det behovet av bekräftelse som varit det drivande. Varken Harald eller Harald Strid unnar sina kollegor framgång utan anser att den sker på bekostnad av deras egen berömmelse. Ytterligare en intressant likhet är den mellan Benny och Katarina – hur deras båda fäder offrat allt för sin konst och hur de båda nu är fast i ett missbruk. Om skådespeleriet är Harald Strids projektmakeri och konsten är Haralds kan missbruket ses som Katarinas och Bennys projektmakeri, om än destruktivt. På grund av missbruket och att ”det har hänt massa grejer och så”⁶⁰ som vi, mellan raderna, förstår går att relatera till missbruket, träffar inte Benny sin son Anton längre. Efter en incident där Benny somnade på sin post som avloppsarbetare och orsakade översvämning på hela Kocksgatan, vilket går att relatera till hans narkotikamissbruk, har han inte heller kvar sitt arbete. Benny anser dock att det var lika bra, det som skedde ”Det var inget jobb för en människa... krypa omkring i kloakerna som en jävla råtta.”⁶¹. Även om han inte saknar arbetet som sådant så erkänner han dock, till skillnad från Harald, att han saknar mötena med människor som arbetet medförde. Den stora skillnaden mellan Bennys och Haralds/Harald Strids relation till arbetet är att Harald och Harald Strid har en talang som de lever för och av och som också ger dem en identitet, medan Benny är utelämnad till att på en

⁵⁸ Birro 2004:177

⁵⁹ Birro 2005:13

⁶⁰ Birro 2004:197

⁶¹ Birro 2004:198

opersonlig arbetsmarknad utföra sysslor som i stort sett vem som helst kan utföra. För Harald innebär det att när han förlorar förmågan eller inspirationen till målandet så förlorar han också hörnstenarna i sin identitet. Liksom ett uteblivet friskhetsintyg, med konsekvensen att han inte kan stå på scenen, blir en personlig kris för Harald Strid – ”det är bara teatern som lyckats ge mig illusionen av att jag duger”⁶². Medan Benny utvecklar en mer pragmatisk syn på arbete; kan han inte försörja sig på att krypa runt i avloppen så kan han alltid bli småtjuv. Benny och Haralds olika erfarenhet av och relation till arbete påverkar deras skapande av genus och förklarar delvis deras diametralt olika idealbild av maskulinitet⁶³.

Mansidealet – en diskussion

Genom samtalet mellan Harald och Benny i *Arbetarklassens sista hjältar* får vi en inblick i en mängd andra relationer som de båda männen har till kända män. Vissa nämns bara i förbigående utan att kommenteras, dessa kommer jag inte lägga någon vikt vid, medan andra kommenteras och värderas utifrån olika aspekter, det är dessa jag kommer att studera.

I samtalet om julen kommer Benny omgående in på Arne Weise och hans insats som julvärd i TV, julen 2003. Han berättar med stigande ilska hur Arne Weise satt där ”gråtmild”, ”patetisk” och sjuk i bältros med ”inbillningen att vi firar jul till åminnelse av hans trettio julaftnar i TV”. Och hur vi dagen efter kunde läsa i tidningarna hur Arne Weise gjorde en ”hjelteinsats för hela det julfirande svenska folket”.⁶⁴ ”Fattar du sjukt, eller? Det är *såna* hjältar vi vill ha i det här landet!”⁶⁵ En halv sida senare förstår vi vilka hjältar Benny vill ha i det här landet – Clint ”Clinton” Eastwood. Eller i själva verket av en Clint Eastwoods roller i en spaghettiwestern, men i Bennys berättelse så är det Clinton som är hjälten och räddar livet på bovarna när de råkat i trubbel med rättvisan: ”[...]och precis då när boven är på väg att bli hängd så skjuter Clinton av repet och räddar livet på han. Så jävla snyggt!”⁶⁶ Nästa actionanspelning kommer då Harald tillfälligt lämnat rummet för att gå på toaletten. Benny får syn på repet som Harald i inledningsscenen tänkt hänga sig i. Han kliver upp på stolen och stoppar in huvudet i öglan:

BENNY:

⁶² Birro 2005:27

⁶³ Connell 1999:115ff

⁶⁴ Birro 2004:168f

⁶⁵ Birro 2004:169

⁶⁶ Birro 2004:170

Wanted in fourteen counties of this state... Condemned and found guilty of the crimes of perjury...bigamy...deserting his wife and children... receiving stolen goods, selling stolen goods. Benedicto Pacifico Juan Maria Ramirez, known as 'Benny Bamy', to hang by the neck until dead. May God have mercy on his soul."⁶⁷

Benny citerar en typisk actionfilmsreplik och byter ut hjälten mot sig själv, i en önskan att vara Clintan – Clintan som räddar bovarna när de hamnat i klammer med rättvisan, vilket ju Benny tenderar att göra.

Nästa hjälteutnämning står Harald för. Han berättar för Benny om två drogmissbrukare som grävde upp och kidnappade Charlie Chaplins lik, skickade brev och ringde till Chaplins änka och begärde lösensumma, men misslyckades då polisen spårade telefonautomaten de ringt ifrån. Både Benny och Harald tycker historien är briljant men av olika anledningar: Harald därför att historien i sig är ett konstverk som berättar något om vad konst borde vara. Luffaren i en Chaplinfilm får aldrig vinna, vilket luffarna – drogmissbrukarna – inte gör i den här historien, de får ju inga pengar utan blir istället arresterade. Benny därför att idén om att stjäla ett lik är genial. Efter ytterligare förklarande av Harald inser dock Benny att storheten ligger i vem man gräver upp och vem det är som gräver.⁶⁸ Den här historien utgör en vändpunkt i pjäsen ur två aspekter. Dels är det första gången som Benny och Harald enas kring en värdering och dels väcker det en idé hos Benny som sedan ligger till grund för upplösningen.

Sedan följer en lång rad hyllningar till mer eller mindre framstående män. Benny lyfter fram Nacka Skoglund och Janne Halldoff som båda har det gemensamt med honom själv att de hade/har problem med alkoholen och Johnny Cash som alltid kom att ha sin bakgrund emot sig. Harald ger istället sitt största erkännande till Fred Åkerström, som i skuggan av Cornelis var tvungen att kämpa och ge så mycket mer av sig själv. Det visar sig att Benny också hört och uppskattat Fred Åkerström.

BENNY:

Jag kommer ihåg första gången jag hörde Fred Åkerström sjunga Bellman. Man trodde ju inte det var sant – och jag som alltid trott att Bellman var bög!

HARALD:

(*skrattar*) Jaså?!

BENNY:

⁶⁷ Birro 2004:180

⁶⁸ Birro 2004:186f

Ja, men kommer du inte ihåg när Sven Bertil Taube stod där i sin jävla sidenscarf på nån klippa i Bohuslän och lallade sig igenom 'Ack, du min moder' med ett solbränt Pepsodent-smajl på läpparna?⁶⁹

Harald accepterar inte Bennys raljerande över Sven Bertil Taube utan återkommer till samma resonemang som kring Fred Åkerström – det svåra i att verka i skuggan av någon annan, i det här fallet Sven Bertils far, Evert Taube.

Benny ser upp till män som traditionellt ansetts utstråla mycket hegemonisk maskulinitet. Nacka Skoglund – fotbollsproffs. Clintan – actionfilmstjärna. Det är en intressant hyllning ur ett hegemoniskt perspektiv - Clintan är ju på något vis urtypen för machomannen och således en tydlig bärare av hegemonisk maskulinitet, även om han föga stämmer in på bilden av den i västvärlden dominerande medelklassmannen. Connell menar att det mycket väl kan vara filmskådespelare eller fantasifigurer som är de mest iögonfallande bärarna av hegemonisk maskulinitet även om dem i själva verket inte besitter någon institutionell makt⁷⁰. Även männen i Ambjörnssons *Mansmyter* är just fantasifigurer, antingen i form av film- eller romangestalter; James Bond, Tarzan, Don Juan – och alla har de nått någon form av hjältestatus.⁷¹ De hjältar Harald utnämner har lite eller ingenting att göra med hegemonisk maskulinitet utan härrör snarare från ett klassperspektiv – Fred Åkerström, Charlie Chaplin – män som fått kämpa och som stått på de fattigas sida.

De Benny föraktar, föraktar han på grund av egenskaper som inom hegemonisk maskulinitet anses tillhöra gruppen underordnade – Sven Bertil Taube på grund av hans sidenscarf och ”solbrända Pepsodent-smajl”⁷², Arne Weise på grund av hans gråtmildhet och svaghet och Bellman eftersom Benny trodde att han var bög. Gemensamt för dessa egenskaper är att de traditionellt förknippas med femininitet. Connell skriver att homosexuella män ur ett hegemoniskt perspektiv är underordnade heterosexuella män, men att även heterosexuella män och pojkar som utstrålar någon form av femininitet underordnas.⁷³

Om Bennys hjälteutnämningar bygger på hegemonisk maskulinitet bygger Haralds istället på ett klassperspektiv. Han hyllar dem som ur ett underläge slagits för de fattiga. Vilket visar att de relationer som skapar maskulinitet är komplexa, istället för att skapa en maskulinitet byggd på hegemoni har Harald skapat en oppositionell maskulinitet

⁶⁹ Birro 2004:192

⁷⁰ Connell 1999:101

⁷¹ Ambjörnsson 1999

⁷² Birro 2004:192

⁷³ Connell 1999:102f

utifrån de ideal han själv värdesätter.⁷⁴ För honom är anti-hjälten, som är svag och i underläge, men som ändå försöker och faktiskt lyckas, den verkliga hjälten.⁷⁵

Även Harald Strid i *Neil Armstrong var aldrig på månen*, refererar vid ett flertal tillfällen till framstående män. Harald Strid har en mer komplicerad relation till sin arbetarklassbakgrund än vad Harald har. För Harald var den en biljett till framgången medan den för Harald Strid närmast låg emellan honom och framgången. När han kom in på scenskolan skämdes han över sina föräldrar och försökte att dölja sitt ursprung i sin rädsla att bli utkastad från teatern om de fick reda på hans bakgrund. Han rädsla förbyttes senare till tacksamhet över att han lyckats ta sig ur sin klass. Tacksamheten avspeglade sig i att han blev inställsam och började ”fjäska för publiken”⁷⁶ Fjäskandet blev till slut outhärdligt för honom själv och han blev tvungen att acceptera att han är och alltid kommer vara ”en fattig arbetarunge från söder”⁷⁷. I och med den acceptansen kunde han börja se sitt ursprung som en tillgång istället för en belastning. Hans mindervärdeskomplex är enligt honom själv det som orsakat hans stora bekräftelsebehov och därmed försummelsen av familjen.

Harald Strids hjälteutnämningar är mer komplexa än Haralds och Bennys. Den första och kanske också största hjälteutnämningen är Neil Armstrong. I pjäsens inledning, när Harald Strid sitter i sin loge på teatern och laddar inför premiären av *Dödsdansen* lyssnar han på radiokommunikationen vid Apollo 11:s månlandning 1969. Han jämför också, som jag tidigare nämnt, skådespelarens uppgift med astronautens – att vara en representant för hela mänskligheten och hjälpa människor att förstå vilket mirakel livet är och att se sig själva i ett nytt perspektiv.⁷⁸ Sedan följer en rad hyllningar av framstående skådespelare, Percy Brandt, Keve Hjelm, Ernst Gunther, Allan Edwall, Marlon Brando, som alla har det gemensamt att de på grund av att de avlidit eller är sjuka, inte längre utgör ett hot mot Harald Strids egen framgång. Han återkommer dock till astronauterna och berättar att fram till 1969 när amerikanerna landade på månen och Neil Armstrong blev ”hela världens hjälte”⁷⁹, var det ryssen Jurij Gagarin som han beundrade.

Att resonera om Harald Strids hjälteutnämningar utifrån hegemonisk maskulinitet blir betydligt mer komplicerat än resonemanget kring Haralds och Bennys. Hegemonisk maskulinitet är beroende av sin kontext. Harald Strids kontext är i första hand teatern och det är utifrån den han skapar sin idealbild av maskulinitet. Genom att han bygger

⁷⁴ Connell 1999:58

⁷⁵ Forslid 2006:81

⁷⁶ Birro 2005:49

⁷⁷ Birro 2005:49

⁷⁸ Birro 2005:69

⁷⁹ Birro 2005:67

hela sin identitet på sin skådespelarkarriär så blir jämförelsen med andra framstående manliga skådespelare inte bara en yrkesmässig jämförelse utan också en jämförelse i maskulinitet. För Harald Strid är det inte av betydelse från vilken samhällsklass jämförelseobjekten kommer utan bara att hur framgångsrika de är. Connell skriver att ”De högsta nivåerna inom näringslivet, militären och staten erbjuder en tämligen övertygande kollektiv bild av maskulinitet.”⁸⁰ Men att de mest iögonfallande bärarna av hegemonisk maskulinitet inte alltid är de med mest makt utan lika gärna kan vara (film)skådespelare eller fantasifigurer.⁸¹

Även om ”de högsta nivåerna inom näringslivet, militären och staten erbjuder en tämligen övertygande kollektiv bild av maskulinitet”, så behöver inte den bilden överensstämma med den enskilda individens. En manlig idealbild är beroende av situation och kan förändras över tid. Vilket blir tydligt i såväl Haralds och Bennys som Harald Strids fall, där deras idealbilder är både beroende av och bidrar till att konstruera den kontext de själva lever och verkar i.

⁸⁰ Connell 1999:101

⁸¹ Connell 1999:101

Avslutning

Birro presenterar, med en viss ironi, i sin dramatik tre stereotipa idealbilder av maskulinitet. Haralds anti-hjälte som tar de fattigas och underlägsnas parti, Bennys actionfilmhjälte som står upp för de småkriminella och räddar dem undan rättsvisans klor och Harald Strids hjälte som röner stora framgångar inom teatern. I mötet mellan Harald och Benny blir det tydligt vilken spänning som kan uppstå då två idealbilder av maskulinitet inte harmonierar med varandra.

I Hills artikel om pojkarna på gymnasiet industriprogram framkommer också tre olika bilder av maskulinitet; ”machokillarnas”, ”entreprenörernas” och ”plugghästarnas”. Även här är bilden av maskulinitet beroende av kontext med faktorer som bakgrund, mål, bristen på manliga förebilder och gruppidentitet. Mellan dessa tre gruppers bilder av maskulinitet finns spänningar, liksom det finns spänningar mellan skolans och pojkarnas bild av maskulinitet. Medan hegemonisk maskulinitet för ”machokillarna” bygger på kroppsarbete bygger den maskulinitet som förmedlas i skolan på goda betyg som sedan leder till framgång på arbetsmarknaden. Spänningar av det slaget kan enligt Molloy bearbetas genom läsning av texter av olika slag. I sin studie har Molloy dock sett att den typen av bearbetning sällan sker i svenskundervisningen. Hon anser att det behövs en förändring av skolämnet svenska för att öppna upp för synliggörandet av dessa spänningar – en förändring från att lära ut något *om* språket och skönlitteratur till att lära *av* skönlitteraturen.⁸² ”Skönlitteratur och andra medier speglar och diskuterar konflikter. Att därför läsa skönlitteratur för att lära något om livet, om dess möjligheter och även om dess konflikter, skulle kunna förändra skolämnet svenska i riktning mot ett mer humanistiskt demokratiämne.”⁸³ Är det brist på manliga förebilder inom skolan måste den kompenseras genom exempelvis litterära förebilder. Molloy skriver vidare att ett första steg i den förändringen är att observera vilka frågor och spänningar eleverna bär med sig till skolan. Enligt Hills undersökning är just de olika uppfattningarna om maskulinitet en sådan spänning. Många gånger ligger dock läsarens och de traditionella texternas litterära repertoar för långt ifrån varandra för att kunna samspela. Molloy skriver därför att skolan bör sträva efter ett bredare och mer varierat textval. Nyskriven svensk samtidsdramatik, som Peter Birros, är ett exempel på en sådan breddning.

⁸² Molloy 2003:297

⁸³ Molloy 2003:295

Källor och Litteratur

Otryckt material

Birro, Peter *Neil Armstrong var aldrig på månen* (2005), Dramaten, Stockholm

<http://www.dramaten.se> 2006-11-03

<http://www.hagglundsforlag.se/forfattare/redok/birro/Birro.htm> 2006-11-03

<http://www.scb.se/statistik> 2006-12-15

<http://www.skolverket.se> 2006-12-15

Tryckt material

Ambjörnsson, Ronny *Mansmyter – James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabbar* (1990)
rev uppl. (Stockholm 1999)

Birro, Peter *Arbetarklassens sista hjältar*, i *8 Elverkets dramatik Åtta nya pjäser från elverket/dramatens dramatikergrupp* (Stockholm, 2004)

Bäck-Wiklund, Margareta m. fl. *Den dolda könsdiskursen mödrar, söner och frånvarande fäder* (Göteborgs universitet 2003)

Connell, R.W. *Maskuliniteter* (1996), övers. Åsa Lindén (1996), (Göteborg 1999)

Connell, R.W. *Om Genus* (2002), övers. Charlotte Hjukström, (Göteborg 2003)

Connell, R.W. och James W. Messerschmidt "Hegemonic masculinity *Rethinking the concept*", i *Gender & society*, 2005(19):4, s. 809-828

Forslid, Torbjörn *Varför män? Om manlighet i litteraturen*, (Stockholm, 2006)

Hill, Margreth "Coola killar pluggar inte", i *Ord & Bild* 3-4, 2006 (Göteborg 2006), s. 106-115

Holmgren, Ola *Emigrant i moderniteten: Vilhelm Mobergs mansfantasier* (Stockholm/Stehag 2005)

Hägg, Göran, *Den svenska litteraturhistorien*, (Stockholm 1996)

Läroplanen för de frivilliga skolformerna (Utbildningsdepartementet 1994)

Mankell, Henning "Att bli gammal är bara skit..." publicerad i *Aftonbladet* 2003-03-18

Molloy, Gunilla *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*, (Lund 2003)

Seidler, Victor "Des/orienterade maskuliniteter. Kroppar, känslor och rädsla" övers. Karin Lindeqvist, i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1-2, 2004, s. 11-26

Staberg, Jakob *Att skapa en ny man: C.J.L Almqvist och MannaSamfund 1816-1824*
(Stockholm/Stehag 2002)